

Гумін О.М.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0002-8016-945X

Коваль М.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0003-1830-7003

ЗАХОДИ ВИХОВНОГО ВПЛИВУ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

MEASURES OF EDUCATIONAL INFLUENCE IN THE CRIMINAL EXECUTIVE LAW OF UKRAINE

Застосовуючи кримінальне покарання, і законодавець, і правозастосувач, і суспільство загалом зазвичай розраховують на те, що, зрештою, поведінка правопорушника наблизиться до певного зразка, взірця та не становитиме більше загрози для охоронюваних законом інтересів. Іншими словами, особа, що відбула кримінальне покарання, в ідеалі не повинна вчиняти більше нових злочинів та інших правопорушень. Однак, як показують нам статистичні дані, рівень рецидивної злочинності так і залишається високим, на нього не впливають ані здійснені витрати, ані запроваджені реформи та удосконалення законодавства, що створює враження, нібито боротьба зі злочинністю проводиться заради самої цієї боротьби. Проте доволі часто, створюючи умови для подолання злочинності шляхом застосування найсуворіших кримінальних покарань, ми фактично забуваємо про ефективність виховної роботи із засудженими. Якщо каральне спрямування кримінальної політики держави та наявні підходи до реалізації процесу виконання кримінальних покарань не приводять до бажаних результатів щодо безпеки суспільства та громадян, то потрібно спрямувати роботу із засудженими на їх виправлення, ресоціалізацію, мотивацію та задоволення потреб. Виправлення як мета кримінальної відповідальності полягає у реальній зміні особистості, тоді як виправлення як мета конкретного покарання – це лише зміна поведінки особи, можливо, навіть і без суттєвих змін особистості, бо з точки зору розуміння виправлення, визначеного у Кримінальному кодексі України, загалом неважливо, чому особа не вчиняє більше кримінальних правопорушень (чи то є страх перед покаранням, чи це викликане зміною свідомості або іншими факторами). У статті подано теоретико-правову характеристику терміна виховного впливу та розглянуто особливості його застосування на практиці.

Ключові слова: вплив, виховний вплив, соціально-виховна робота, мотивація.

When applying criminal punishment, the legislator, the law enforcer, and society as a whole usually expect that in the end the offender's behavior will approach a certain pattern and will no longer pose a threat to the interests protected by law. In other words, a person who has served a criminal sentence should ideally not commit more new crimes and other offenses. But as the statistics show, the level of recidivism remains high, and is not affected by the costs incurred or the reforms and improvements in legislation that give the impression that the fight against crime is being waged for the sake of the fight itself. However, quite often creating conditions for overcoming crime by applying the most severe criminal penalties, we actually forget about the effectiveness of educational work with convicts. If the punitive direction of the criminal policy of the state and the existing approaches to the implementation of the process of execution of criminal punishments does not lead to the desired results in the security of society and citizens, it is necessary to direct work with convicts in order to correct, resocialize and motivate. Correction as a goal of criminal responsibility is a real change of personality, while correction as a goal of specific punishment is only a change in a person's behavior, perhaps even without significant changes in personality, because from the point of view of understanding the correction defined in the Criminal Code of Ukraine, in general, it does not matter why a person does not commit more criminal offenses – whether it is fear of punishment, whether it is caused by a change of consciousness or other factors.

The article presents the theoretical and legal characteristics of the term of educational influence and considers the features of its application in practice.

Key words: influence, educational influence, social and educational work, motivation.

Постановка проблеми. На шляху до європейської інтеграції та зважаючи на позитивний досвід зарубіжних країн, Україна прийняла рішення щодо вдосконалення своєї правової системи, зокрема гуманізації державної політики у сфері виконання покарань шляхом запровадження інституту пробації. Служба пробації у країнах розвинутої демократії істотно відрізняється від наявної раніше кримінально-виконавчої інспекції за своїми функціями, організацією діяльності, кадровим забезпеченням, методами роботи. Головною відмінністю є те, що законодавством не було передбачено серед обов'язків персоналу кримінально-виконавчої інспекції проведення виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Цю роботу здійснювали органи внутрішніх справ, соціальну роботу – органи соціальної політики на добровільній основі.

Аналіз дослідження проблеми. Вагомий внесок у дослідження питання зроблено такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як К.А. Автухов, Ю.В. Баранов, Є.Ю. Бараш, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, Т.П. Бутенко, А.В. Губенко, О.М. Джужа, Г.О. Радов, О.В. Савченко, А.Х. Степанюк, О.В. Таволжанський, О.С. Турчина, Н.Б. Хуторська, С.Х. Шамсунов, І.С. Яковець.

Мета статті полягає у розкритті сутності заходів виховного впливу на засуджених органами пробації відповідно до норм чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Проблема злочинності постійно привертає до себе особливу увагу вчених і практиків, тому однією з найважливіших задач вітчизняної юридичної науки є розроблення правових заходів і створення юридичного поля, що визначало б якість та ефективність протидії злочинності. У зв'язку з цим заходи виховного характеру, застосовувані до злочинців, які вчинили суспільно небезпечне діяння, являють собою в сучасних умовах одну з необхідних ланок системи заходів протидії злочинності загалом.

Вплив – це складне соціальне явище, яке ще не має остаточного визначення в будь-яких галузях людського знання [1, с. 148]. Традиційно вважається, що один із найбільш поширених варіантів цього поняття полягає в тому, що вплив – це використання конкретних засобів, за допомогою яких можна вносити зміни в поведінку конкретної особи (осіб) [2, с. 29]. Слово «виховний» словники визначають як такий, що належить до виховання, призначений для виховання, справляє благодотворний вплив, сприяє вихованню [3, с. 131].

Виховний вплив на засуджених – це сукупність неоднорідних заходів, які спрямовані на досягнення єдиної мети, якою є виправлення та ресоціалізація засуджених [4, с. 394].

Відповідно до глави 19 КВК України (статті 123–137), виховний вплив на засуджених до позбавлення волі здійснюється завдяки таким

заходам: соціально-виховна робота, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, самодіяльні організації, богослужіння і релігійні обряди, вільний час засуджених, заходи заохочення і стягнення, матеріальна відповідальність засуджених [5].

У спеціальній літературі під виховною роботою із засудженими до позбавлення волі розуміють дії адміністрації пенітенціарного закладу, освітніх, культурних та інших організацій, громадян, самодіяльних організацій засуджених, які формують їх правослужняну поведінку на основі соціально-педагогічної системи, що забезпечує виправлення моральним, правовим, трудовим, фізичним та іншими напрямками виховного впливу, підвищення освітнього й культурного рівня засуджених [6, с. 76].

Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства, заходів виховного впливу вживають не лише вихователі, але й учителі (навчання), представники релігійних конфесій (богослужіння та релігійні обряди), начальник колонії або особа, яка виконує його обов'язки (заходи заохочення та стягнення) [4, с. 395].

Виховні заходи із засудженими проводяться на підставі програм диференційованого виховного впливу в установленій розпорядком дня час у межах установи виконання покарань і спрямовані на формування та закріплення у засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законодавства та прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього та культурного рівнів [7, с. 209].

Одним із заходів виховного впливу є соціально-виховна робота із засудженими. Відповідно до частини 1 статті 123 Кримінально-виконавчого кодексу, соціально-виховна робота – це цілеспрямована діяльність персоналу органів та установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення й ресоціалізації засуджених. Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього й культурного рівнів [5].

Діяльність, спрямована на підвищення загальноосвітнього і фахового рівня засуджених під час відбування покарання, значною мірою сприяє корисній зайнятості засуджених, прискоренню процесу соціальної адаптації після звільнення, запобіганню рецидиву злочинів. В установках виконання покарань головні завдання реалізації навчального процесу є загальнодержавними, такі як забезпечення права громадян на загальну середню освіту, формування й розвиток особистості, готовність до професійного самовизначення [8, с. 240].

Самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі створюються в колоніях задля розвитку в засуджених корисної ініціативи, соціальної активності, здорових міжособових взаємовідносин, участі у вирішенні питань організації праці, навчання, відпочинку, побуту, впливу на виправлення засуджених, розвитку корисних соціальних зв'язків.

У колоніях здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані зі ставленням до релігії, підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для забезпечення ізоляції, громадської безпеки і встановлені Кримінально-виконавчим кодексом.

Час, вільний від основної трудової діяльності і виконання обов'язкових заходів, передбачених розпорядком дня для засуджених у колонії, є їх вільним часом [5].

Система заходів заохочення та стягнення безпосередньо пов'язана зі впливом на поведінку засуджених, стимулює слухняну поведінку, карає за порушення, отже, саме цим забезпечує дотримання засудженими вимог режиму [8, с. 245].

В процесі виховної роботи важливим фактором виправлення є досягнення результату зміни мотивації засудженої особи.

Мотивація (з лат. *movere*) – спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, керуючий поведінкою людини, який визначає її організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльно задовольняти свої потреби [9].

Перш за все слід мати на увазі, що у педагогіці та психології вказується на існування двох видів мотивації, а саме екстринсивної

(обумовленої зовнішніми умовами та обставинами) та інтринсивної (обумовленої внутрішніми, тобто пов'язаними з особистісними диспозиціями, мотивами, потребами, установками, інтересами, прагненнями, бажаннями). Якщо розглянути подані вище основні компоненти мотивації, то можна визначити, що внутрішньо поведінка мотивується переважно мотивами, потребами та інтересами людини, а зовнішньо – за допомогою різного типу стимулів, а також є результатом дії ситуативних факторів. Для пояснення зовнішньої мотивації ще у 1960 р. було введено поняття «поведінкове поле», що не залежить від індивіда, а його своєрідність обмежує поведінку людини формами, що відповідають цьому місцю та часу [10, с. 8]. Установа виконання покарань є таким «поведінковим полем», а наявні в процесі виконання покарання можливості та шанси виступають у ролі можливостей реалізації бажаних видів діяльності засудженими. При цьому наявні відмінності у способах здійснення та цілях діяльності можуть бути стабілізовані саме завдяки виховній роботі із засудженими, що полягає, на нашу думку, у здійсненні саме зовнішнього впливу на поведінку засудженого.

Висновки. Отже, виховний вплив на засуджених – це процес організації сумісної активності адміністрації установи виконання покарань і засуджених для здійснення цілеспрямованих дій, які мають на меті зміну психологічних характеристик засуджених (їхньої мотивації, потреб, цінностей та рис характеру), а також перебудову поведінки останніх з огляду на характерні для певного суспільства уявлення про соціально зрілу, пристосовану до реальних суспільних умов особистість.

Список використаних джерел:

1. Тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.С. Калашника. 2-ге вид., випр. і доп. Харків : Прапор, 2005. 992 с.
2. Стрельцов Є.Л. Заходи кримінально-правового впливу в умовах трансформації держава і права. *Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Одеса, 2014. С. 216.
3. Тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.С. Калашника. Харків : Балкао-книга, 2009. 960 с.
4. Савченко О.В. Щодо співвідношення понять «виховний вплив» та «соціально-виховна робота» в кримінально-виконавчому законодавстві України. *Трибуна молодого вченого: юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 393–396.
5. Кримінально-виконавчий кодекс від 11 липня 2003 року № 1129-IV. Дата оновлення: 3 липня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 25.10.2020).
6. Ветошкин С.А. Пенитенциарная педагогика в теории и практике : монография. Москва : издательство МГСУ «Союз», 2001. 240 с.
7. Кримінально-виконавче право України (у схемах та таблицях) : навчальний посібник / за заг. ред. В.І. Олєфіра, О.Г. Колба. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 264 с.
8. Голина В.В., Степанюк А.Х., Лисодєд О.В. та ін. Кримінально-виконавче право : підручник. Харків : Право, 2011. 328 с.
9. Мотивація. *Вікіпедія – вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Мотивація>.
10. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер ; Москва : Смысл, 2003. 860 с.